
Woord vooraf	8
Bij de twaalfde druk	10
Inleiding	12

DEEL 1 THEORIE EN ACHTERGROND

1	Didactische werkvormen: omschrijving	17
2	Didactisch handelen	23
2.1	Uitgangspunten bij het kiezen van werkvormen	24
3	Didactische werkvormen en differentiatie	33
3.1	Inleiding	34
4	Didactische werkvormen en media	43
4.1	Korte beschrijving van enkele media	47
5	Activerende didactiek	53
5.1	Zelfstandig leren en zelfstudie	56
5.2	Studievaardigheden	57
5.3	Enkele onderwijsleermodellen	58
5.4	Activerende werkvormen	62
6	Effectief kiezen en gebruiken van didactische werkvormen	71
6.1	Variatie	73
6.2	Het kiezen van didactische werkvormen	75
6.3	Enkele andere gebruiksmogelijkheden	78

DEEL 2 DIDACTISCHE WERKVORMEN

7	Toelichting deel 2	83
7.1	Werkvormen	84
7.2	Beschrijving van een werkvorm	86
8	Instructievormen	89
8.1	Inleiding	90
8.2	Doceervorm	93
8.3	Vertelling	97
8.4	Demonstratie (visuele instructie)	100
8.5	Filmvertoning	103
8.6	Dvd-les	107
8.7	Educatief tv-programma	109
8.8	Audioles	110

8.9	PowerPoint-presentatie/Prezi	111
8.10	Excursie	116
9	Interactievormen	123
9.1	Inleiding	124
9.2	Discussievormen	125
9.3	Probleemoplossende discussie	128
9.4	Discussie in groepen met rapportage via flappen	134
9.5	Carrouseldiscussie	136
9.6	Bord- of muurdiscussie	142
9.7	Alter-egomethode	145
9.8	De viskommethode	148
9.9	Forumdiscussie/panel	151
9.10	Discussie met open stoel	154
9.11	Rondvraag	158
9.12	De gevalsmethode	160
9.13	De incidentmethode	162
9.14	De casemethode	164
9.15	Brainstorm	166
9.16	Kort geding	169
9.17	Klassengesprek	172
9.18	Kringgesprek	176
9.18 A	Het gesloten kringgesprek	177
9.18 B	Het open kringgesprek	180
9.19	Vragen stellen	182
9.20	Interview	187
9.21	Publiek interview	193
9.22	Enquête	195
9.23	Stemmen	198
9.24	Onderwijsleergesprek	199
9.25	Communicatiespel	202
10	Opdrachtvormen	207
10.1	Inleiding	208
10.2	Huiswerk	211
10.3	Literatuurstudie	214
10.4	Schrijven van een tekst	217
10.4 A	Schrijven van een levensverhaal	218
10.4 B	Schrijven van een essay	221
10.4 C	Schrijven van een observatieverhaal	223
10.4 D	Schrijven van een stripverhaal	225
10.4 E	Schrijven van een recensie	227
10.4 F	Schrijven van een ingezonden stuk	229
10.4 G	Schrijven van een vrije tekst	230
10.4 H	Schrijfronde	231
10.4 I	Schrijven van een toneelstuk	233
10.4 J	Schrijven van geheimtaal	235

10.5	Foto's maken en gebruiken	237	
10.6	Maken van een affiche	240	
10.7	Collage	242	
10.8	Cartoons	245	
10.8 A	Cartoonanalyse	245	
10.8 B	Het maken van een cartoon	246	
10.9	Film(pje)s maken en gebruiken	247	
10.10	Het opzetten van een tentoonstelling/expositie	249	
10.11	Maken van een muurkrant	251	
10.12	Maken van een ideogram	253	
10.13	Maken van een silhouet	254	
10.14	Maken van een belangstellingscirkel	256	
10.15	Maken van een mindmap	263	
10.16	Maken van toetsvragen	266	
10.17	Inhoudsanalyse	269	
10.18	(Individuele) studie m.b.v. vraag- en opdrachtkaarten	272	
10.19	Practicum	274	
10.20	De leercontractmethode	280	
10.21	Geprogrammeerde instructie	282	
11	Samenwerkingsvormen / coöperatief leren	289	
11.1	Inleiding	290	
11.2	Samen leren	295	
11.3	Groepswerk	301	
11.4	Projectwerk	312	
12	Spelvormen	319	
12.1	Inleiding	320	
12.2	Rollenspel	324	
12.3	Simulatiespel	330	
12.4	Dramatiseren	335	
12.5	Pantomime	338	
12.6	Schimmenspel	340	
12.7	Ganzenbordspel	342	
12.8	Bingospel	345	
12.9	Kwartetspel	348	
12.10	Wat-zou-er-gebeuren-spel	350	
12.11	Kennismakingsspelen	352	
12.12	Raadspelen	355	
12.13	Spel(werk)vormen t.b.v. het vreemdetalenonderwijs	356	
13	Alfabetisch overzicht van de beschreven werkvormen	367	
	Literatuurlijst	377	
	Index	381	

THEORIE
EN ACHTERGROND

DEEL 1

In deel 1 vind je achtergrondinformatie over een aantal belangrijke aspecten van didactische werkvormen:

- 1 Wat is een didactische werkvorm? Je leest waarom we hebben gekozen voor de term didactische werkvorm en we geven een definitie.
- 2 Uitgangspunten bij het kiezen van didactische werkvormen. We bespreken de doelen die je kunt nastreven, de relevante situatietekenen en het groeperen van leerlingen.
- 3 Het belang van differentiatie. Je leest over de mogelijkheden om door middel van didactische werkvormen te differentiëren.
- 4 Het gebruik van media. We leggen uit hoe media didactische werkvormen kunnen ondersteunen en aanvullen.
- 5 Activerende didactiek. We bespreken een aantal activerende werkvormen en beschrijven hoe ze bijdragen aan activerende didactiek.
- 6 Effectief gebruik van didactische werkvormen. Aan de hand van een onderwijsleermodel geven we aan welke werkvormen bruikbaar zijn tijdens welke fase van een les(serie). Ook krijg je een aantal suggesties om met dit boek te werken.

Didactische werkvormen: omschrijving

Dit boek gaat over didactische werkvormen. Een aantal hoofdstukken theorie (1 t/m 6) gaat vooraf aan een redelijk uitputtende praktische beschrijving van een groot aantal ervan. Om werkvormen te kunnen beschrijven, inventariseren en/of classificeren, moet echter eerst wel duidelijk zijn wat een werkvorm precies is.

Dit nu klinkt eenvoudiger dan het in werkelijkheid is. Als we bijvoorbeeld kijken naar het Nederlandse taalgebied komen we de volgende begrippen tegen, die aan de ene kant als synoniem van didactische werkvorm worden gebruikt, maar aan de andere kant ook van elkaar worden onderscheiden: onderwijsstrategie, instructietechniek, onderwijstechniek, methodische werkwijze, onderwijsvorm, instructiemethode, leervorm, werkvorm, methode, methodiek, vormingsmiddel, onderwijsactiviteit en leer-werkwijze.

Wij hebben voor de term *didactische werkvorm* gekozen omdat deze:

- naar ons idee in het onderwijs het meest gangbaar is. Door te kiezen voor een term die algemeen bekend is, wordt duidelijkheid bevorderd.
- niet suggereert 'wie iets doet'. Zo kan in de ene situatie de docent centraal staan, bijvoorbeeld tijdens instructies geven, terwijl in een andere situatie leerlingen meer in beeld zijn, bijvoorbeeld tijdens zelfstandig werken.
- op zich (nog) niets zegt over de aard van het te verrichten werk. Een term als bijvoorbeeld instructiemethode of onderwijstechniek impliceert al gauw een bepaalde manier van handelen.

Met de keuze voor een bepaalde term zijn we er echter nog niet. Er moet ook inhoud aan gegeven worden. Hoewel de term didactische werkvorm, zoals gezegd, het meest gangbaar is, verstaat toch niet iedereen er hetzelfde onder.

De volgende omschrijvingen laten dat zien:

- 'Werkvormen zijn doelbewuste activiteiten die erop gericht zijn om leerlingen iets te laten leren.'¹
- 'De gedragswijzen van de docent, gericht op het tot stand brengen van leerervaringen, met het oog op het realiseren van bepaalde doelstellingen bij leerlingen.'²
- 'Didactische werkvormen zijn activiteiten die een docent in een onderwijssituatie ontplooit om gewenste leeractiviteiten bij leerlingen uit te lokken.'³
- 'De onderwijs- en leeractiviteiten die door de docent en/of door de leerlingen worden ontplooid om de leerdoelen zo efficiënt mogelijk na te streven en te bereiken. Het is de wijze waarop je leerinhouden aanbrengt.'⁴
- 'Bouwstenen waarmee je een les kunt opbouwen. We noemen deze bouwstenen 'werkvormen', die we onderscheiden in docentgestuurde en leerlinggestuurde werkvormen.'⁵
- 'Didactische werkvormen geven aan hoe de onderwijsleersituatie door de docent wordt ingericht.'⁶

Wat opvalt, is dat in de ene definitie de nadruk ligt op activiteiten van de docent, terwijl in de andere de activiteiten van leerlingen meer centraal staan. Verder spelen onderwijsdoel en inhoud dan weer wél en dan weer niet een bepalende rol.

Wij verstaan onder een didactische werkvorm⁷:

De weg, die docent en leerlingen samen bewandelen, om de beoogde doelen op een efficiënte en effectieve wijze te bereiken.

Deze omschrijving biedt de mogelijkheid om de volgende aspecten te onderscheiden:

- 1 In het schoolwerkplan staan onder andere de beoogde *visie* en de *vormgeving* van het onderwijs van de betreffende school: ‘Wat typeert deze school? Wat is haar principiële kijk op onderwijs?’
- 2 Een *onderwijsaspect* en een *leeraspect*. Een werkvorm kent naar ons idee altijd twee kanten, activiteiten van de docent en activiteiten van de kant van de leerlingen. Deze moeten vanuit samenhang en wisselwerking bekeken worden. *Docentactiviteiten*⁸ zijn concreet waarneembare gedragingen zoals opdrachten geven, uitleggen, verbeteren, vertellen, coachen, beurten geven, demonstreren, vragen stellen, enzovoort. Ook *leerlingactiviteiten* zijn bepaalde waarneembare gedragingen, zoals

antwoord geven, opzoeken, invullen, oefenen, luisteren, experimenteren, informatie verzamelen en weergeven, uitleggen, enzovoort.

- 3 Een *opvoedings*- en een *vormings*aspect. Wat het eerste betreft kun je denken aan het zogenoemde 'uitstralingseffect' (bijvoorbeeld sociaal leereffect, zelfstandigheid, mondigheid) van bepaalde werkvormen. Bij het tweede kun je denken aan de overdracht en/of het zich eigen maken van kennis, vaardigheden en attitudes.
- 4 Een *objectief* en een *subjectief* aspect. Het eerste wil zeggen dat een werkvorm in eerste instantie door doelen en inhouden van het onderwijs wordt bepaald. Het – wat meer – subjectieve aspect heeft betrekking op zogenoemde situatiekenmerken, zoals de manier waarop een docent een werkvorm 'invult' (zijn onderwijsstijl).

Deze, en andere, kenmerken worden in hoofdstuk 2 besproken. In dat hoofdstuk komt ook aan de orde wat de uitgangspunten zijn bij het kiezen van werkvormen.

NOTEN

- 1 G.J.A. Baars, *Digitale didactiek. Praktisch stappenplan voor het gebruik van ICT in het hoger onderwijs*, Den Haag 2009, p. 27.
- 2 E. de Corte e.a., *Beknopte Didaxologie*, Groningen 1986, p. 221.
- 3 T. Geerligts e.a., *Lesgeven en zelfstandig leren*, Assen 2011, p. 232.
- 4 P. van Petegem, edubron – www.uia.ac.be/projecten/onderwijs/ailo/module1, 2004.
- 5 W. Geerts e.a., *Handboek voor leraren*, Bussum 2012, p. 95.
- 6 E. Alkema e.a., *Méér dan onderwijs*, Assen 2011, p. 211.
- 7 Voor het leesgemak gebruiken we in het vervolg steeds het begrip werkvorm.
- 8 In de competenties van de SBL (Stichting Beroepskwaliteit Leraren) worden onder andere didactische kwaliteiten genoemd.